

WAV 18/21

۱۰۰ ۵۸۷

فرم ۱

پایان نامه جهت دریافت درجه
کارشناسی ارشد رشته مدیریت گردشگری گرایش بازاریابی

عنوان

شناسایی چارچوب مناسب مدیریت هم پیوند گردشگری
در مناطق تحت حفاظت ایران
مطالعه موردی پناهگاه حیات وحش میانکاله

Identification of Proper Integrated Tourism Management Framework
for Iran Protected Areas
Miankaleh as a Case Study

استاد راهنما : جناب آقای دکتر محمود ضیائی
استاد مشاور : جناب آقای دکتر حمید ضرغام
استاد داور : سرکار خانم دکتر شمس السادات زاهدی
پژوهشگر : روزبه میرزائی

۱۳۸۷ / ۲ / ۲۱

مستأنف ۱۳۸۶

موسسه مطالعات و تحقیقات مدیریت
دانشگاه علامه طباطبائی

۱۰۰۵۸۷

بسمه تعالی

شماره :

دانشگاه علامه طباطبائی

تاریخ :

دانشکده حسابداری و مدیریت

پیوست:

صور تجلسه دفاعیه پایان نامه تحصیلی

با تأییدات خداوند متعال پایان نامه تحصیلی آقای روزبه میرزایی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته

مدیریت جهانگردی گرایش: بازاریابی تحت عنوان:

«شناسایی چارچوب مناسب مدیریت هم پیوند گردشگری در مناطق تحت حفاظت ایران

مطالعه موردی - پناهگاه حیات وحش میانکاله»

که به راهنمایی آقای دکتر ضیایی تنظیم گردیده است در جلسه مورخه ۸۶/۱۱/۳ با حضور اعضاء

هیات داوران مطرح و با نمره (۱۹-) و درجه (عالی) به تصویب رسید. اس

اعضاء هیات داوران :

امضاء	نام و نام خانوادگی	سمت
	آقای دکتر ضیایی	استاد راهنما
	آقای دکتر ضرغام	استاد مشاور
	خانم دکتر زاهدی	استاد داور
	خانم دکتر زاهدی	نماینده تحصیلات تکمیلی دانشکده

تقدیر به پدر و مادرم که هر چه دارم از گذشت و بردباری آنهاست

تقدیر و تشکر

از زحمات استاد ارجمندم "جناب آقای دکتر محمود ضیائی" که در تمام دوران دانشجویی در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد از آموزش های درسی و اخلاقی ایشان بهره فراوان برده ام و در انجام مراحل مختلف این پایان نامه تیز با صبر و شکیبایی و نهایت نکته سنجی و دقت و با راهنمایی های ارزشمندشان مرا یاری نمودند سپاسگزارم. از استاد گرانقدر "جناب آقای دکتر حمید ضرغام"، که با ارایه رهنمودهای ارزشمند خود موجبات بهبود و غنی شدن موضوع را فراهم ساختند، تشکر و قدردانی می نمایم. از استاد پیشکسوت و بلندپایه "سرکار خانم دکتر شمسی السادات زاهدی"، به خاطر راهنمایی های دلسوزانه و دآوری تحقیق، صمیمانه سپاسگزارم.

همچنین از کلیه اساتید گرامی دانشکده که در طی دوران دانشجویی از مطالب ارزشمندشان بهره مند گردیده ام سپاسگزارم.

و در پایان...

از دوست خوبم جناب آقای حر منصورى (دیده بان میانکاله) که بدون کمک ایشان سفر به منطقه امکان پذیر نبود، نهایت سپاس را دارم.

فهرست مطالب

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱۵	مقدمه.....	۱-۱
۱۷	بیان مساله.....	۱-۲
۱۸	اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۱-۳
۲۰	اهداف تحقیق.....	۱-۴
۲۱	سوالات تحقیق.....	۱-۵
۲۲	روش شناسی تحقیق.....	۱-۶
۲۳	پیشینه تحقیق.....	۱-۷
۲۴	فرایند انجام تحقیق.....	۱-۸
۲۵	مفاهیم و واژگان کلیدی.....	۱-۹

فصل دوم:

ادبیات و پیشینه تحقیق

۲۷	مقدمه.....	۲-۱
۲۸	گردشگری در پارک های ملی و مناطق حفاظت شده.....	۲-۲
۳۲	مشکلات ناشی از نبود مدیریت هم پیوند گردشگری در مناطق حفاظت شده.....	۲-۳
۳۲	فقدان رویکرد کیفیت محصول.....	۲-۳-۱
۳۲	مشکلات ایجاد درآمد.....	۲-۳-۲
۳۴	خسارات زیست محیطی ناشی از توسعه گردشگری.....	۲-۳-۳
۳۷	تجزیه تحلیل مقایسه ای رویکردهای جهانی مدیریت مناطق حفاظت شده.....	۲-۴
۳۷	زمینه کلی.....	۲-۴-۱
۳۸	الگوهای مدیریت مناطق حفاظت شده.....	۲-۴-۲
۳۸	الگوی کلاسیک.....	۲-۴-۳
۴۲	الگوی مدرن.....	۲-۴-۴
۴۵	تاثیر کنگره جهانی پارک ها بر مدیریت مناطق حفاظت شده.....	۲-۴-۵
۴۸	مشارکت ها و مدیریت مشارکتی.....	۲-۴-۶
۴۹	مرور بر تجارب مدیریتی موفق در مناطق حفاظت شده در سطح جهان.....	۲-۵
۴۹	مدیریت گردشگری در مناطق حفاظت شده استرالیا.....	۲-۵-۱
۵۲	تجاری نمودن در پارک ملی یلواستون.....	۲-۵-۲
۵۶	مناطق ضربه گیر ^۱ و ذخیره گاههای زیستکره ^۲	۲-۵-۳

^۱ - Buffer zones

^۲ - Biosphere reserves

۵۷	.....کمپفایر در زیمبابوه (ذخیره گاه زیستکره).	۲-۵-۴
۵۹	.....مناطق حفاظت زیست محیطی فرامرزی ^۳ (TFCA).	۲-۵-۵
۵۹	.....ارزیابی مدیریت گردشگری در پارک ها	۲-۶
۵۹	.....روندهای گردشگری در مناطق حفاظت شده	۲-۶-۱
۶۳	.....مدیریت اثرات گردشگری	۲-۶-۲
۶۳	.....ظرفیت های تحمل	۲-۶-۲-۱
۶۵	.....اثرات گردشگران	۲-۶-۲-۲
۶۸	.....شاخص های ارزیابی مناطق حفاظت شده	۲-۷
۶۸	.....شاخص ها و چارچوب ارزیابی	۲-۷-۱
۷۰	.....چگونگی استفاده از چارچوب ارزیابی	۲-۷-۲
۷۲	.....به کارگیری اصول طبیعت گردی در پارک های ملی	۲-۸
۷۳	.....گردشگری پایدار	۲-۹
۷۵	.....مدیریت همساز و گردشگری	۲-۱۰
۷۵	.....مدیریت همساز در زمینه گردشگری پایدار	۲-۱۰-۱
۷۹	.....چرخه مدیریت همساز	۲-۱۰-۲
۸۰	.....مدیریت همساز به عنوان یک فلسفه مدیریتی	۲-۱۰-۳
۸۱	.....چارچوب نظری مدیریت گردشگری	۲-۱۱
۸۲	.....عناصر نظری چارچوب مدیریت	۲-۱۱-۱
۸۴	.....مبانی قانونی مدیریت گردشگری در پناهگاه حیات وحش میانکاله	۲-۱۲
۸۶	.....پیشینه تحقیق	۲-۱۳
۸۷	.....معرفی تحقیقات	۲-۱۳-۱
۹۲	.....نتیجه گیری فصل	۲-۱۴

فصل سوم

روش تحقیق و آشنایی با منطقه مورد مطالعه

۹۵	.....مقدمه	۳-۱
۹۵	.....نوع و روش تحقیق	۳-۲
۹۵	.....جامعه آماری	۳-۳
۹۵	.....شیوه نمونه گیری	۳-۴
۹۶	.....روش گردآوری اطلاعات	۳-۵
۹۷	.....روش مطالعه اسنادی	۳-۵-۱
۹۷	.....روش میدانی	۳-۵-۲
۹۷	.....ساختار پرسشنامه ها	۳-۵-۲-۱
۱۰۰	.....روش تجزیه تحلیل داده ها	۳-۶

³ - Transfrontier Conservation Areas

۱۰۰	آزمون آماری مورد استفاده.....	۳-۷
۱۰۱	منطقه مورد مطالعه.....	۳-۸

فصل چهارم

تجزیه و تحلیل داده ها

۱۰۷	مقدمه.....	۴-۱
۱۰۸	تحلیل داده های توصیفی حاصل از پرسشنامه گردشگران.....	۴-۲
۱۱۶	بررسی و تجزیه و تحلیل نظرات گردشگران.....	۴-۳
۱۱۹	تحلیل داده های توصیفی حاصل از پرسشنامه مردم محلی.....	۴-۴
۱۲۸	بررسی نتایج بخش کیفی پرسشنامه.....	۴-۵
۱۲۸	بررسی و تجزیه و تحلیل نظرات مردم محلی.....	۴-۶
۱۳۴	جمع بندی فصل.....	۴-۷

فصل پنجم

نتیجه گیری، پیشنهادات و محدودیت های تحقیق

۱۳۵	مقدمه.....	۵-۱
۱۳۵	پاسخ سوال های تحقیق.....	۵-۲
۱۳۶	ارایه چارچوب مدیریت.....	۵-۳
۱۳۶	فرایند.....	۵-۳-۱
۱۳۸	تعریف راهکارها.....	۵-۳-۲
۱۳۹	الگوی مدیریت.....	۵-۴
۱۴۱	فرایند مدیریت همساز گردشگری.....	۵-۵
۱۴۱	گام نخست (ماموریت گردشگری).....	۵-۵-۱
۱۴۱	گام دوم (تعیین اهداف و برنامه ها).....	۵-۵-۲
۱۴۵	گام سوم (تعیین شاخص ها).....	۵-۵-۳
۱۵۸	گام چهارم (برنامه های نظارت بر فعالیت های گردشگران).....	۵-۵-۴
۱۶۲	گام پنجم (اجرای برنامه های نظارتی).....	۵-۵-۵
۱۶۴	تدوین برنامه تجاری.....	۵-۶
۱۶۵	جمع بندی.....	۵-۷
۱۶۵	تجزیه تحلیل مسئله تحقیق.....	۵-۷-۱
۱۶۵	یافته های کلی.....	۵-۷-۲
۱۶۶	پیشنهادات کلی.....	۵-۷-۳
۱۶۷	محدودیت های تحقیق.....	۵-۸
۱۶۸	پیشنهادات برای انجام تحقیقات آتی.....	۵-۹
۱۶۹	نتیجه گیری.....	۵-۱۰

۱۷۳	..... منابع و ماخذ	-
۱۸۱	..... پیوست ها	-
۱۹۷	..... نقشه ها	-
۲۰۲	..... عکس ها	-

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۱۰۸	نمودار ۴-۱: فراوانی اعضای گروه های بازدید کننده از منطقه
۱۰۹	نمودار ۴-۲: توزیع فراوانی تعداد دفعات دیدار گردشگران از میانکاله
۱۱۰	نمودار ۴-۳: مربوط به توزیع فراوانی گروه سنی پاسخ دهندگان
۱۱۱	نمودار ۴-۴: توزیع فراوانی جنسیت پاسخ دهندگان
۱۱۲	نمودار ۴-۵: توزیع فراوانی وضعیت تاهل پاسخ دهندگان
۱۱۳	نمودار ۴-۶: توزیع فراوانی سطح تحصیلات پاسخ دهندگان
۱۱۴	نمودار ۴-۷: توزیع فراوانی مربوط به محل سکونت پاسخ دهندگان
۱۱۸	نمودار ۴-۸: توزیع فراوانی جنسیت پاسخ دهندگان (مردم محلی)
۱۱۹	نمودار ۴-۹: توزیع فراوانی مربوط به گروه سنی پاسخ دهندگان (مردم محلی)
۱۲۰	نمودار ۴-۱۰: توزیع فراوانی مدت سکونت پاسخ دهندگان در محل
۱۲۱	نمودار ۴-۱۱: توزیع فراوانی مربوط به توزیع جغرافیایی ساکنین محلی
۱۲۲	نمودار ۴-۱۲: توزیع فراوانی مربوط به دیدار مردم محلی از میانکاله
۱۲۳	نمودار ۴-۱۳: توزیع فراوانی مربوط به تعداد دفعات دیدار مردم محلی از میانکاله به عنوان گردشگر
۱۲۴	نمودار ۴-۱۴: توزیع فراوانی مربوط به اشتغال پاسخ دهندگان در میانکاله
۱۲۵	نمودار ۴-۱۵: توزیع فراوانی مربوط به اشتغال اعضای خانواده در میانکاله
۱۲۶	نمودار ۴-۱۶: توزیع فراوانی مربوط به برگزاری جلسه رسمی میان مردم محلی و مدیران میانکاله

فهرست اشکال

صفحه	عنوان
۲۴	شکل ۱-۱: فرایند انجام تحقیق
۸۰	شکل ۲-۱: چرخه مدیریت همساز
۸۱	شکل ۲-۲: سیستم گردشگری
۱۴۰	شکل ۵-۱: فرایند مدیریت همساز گردشگری
۱۴۴	شکل ۵-۲: قابلیت های گردشگری و تفریحی در پناهگاه حیات وحش میانکاله
۱۵۷	شکل ۵-۳: چرخه برنامه بازاریابی

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۲-۱: روابط میان اهداف مدیریت و طبقه بندی آی یو سی ان از اهداف مدیریت مناطق حفاظت شده	۲۷
جدول ۲-۲: اثرات منفی ناشی از استفاده های انسان از طبیعت	۳۰
جدول ۲-۳: خطرات زیست محیطی ناشی از فعالیت های گردشگری	۳۱
جدول ۲-۴: ویژگی های الگوی کلاسیک	۴۰
جدول ۲-۵: ویژگی های الگوی مدرن	۴۴
جدول ۲-۶: بودجه سال ۲۰۰۰ یلواستون	۵۴
جدول ۲-۷: نقاط ضعف عمومی برنامه های مدیریت پارک	۶۱
جدول ۲-۸: چارچوب ارزیابی آی یو سی ان برای مناطق حفاظت شده	۶۹
جدول ۲-۹: شمول ارزیابی اثرات زیست محیطی و مطالعه اثرات زیست محیطی فعالیت های مختلف	۸۴
جدول ۲-۱۰: ارزیابی اثرات زیست محیطی و مطالعه اثرات زیست محیطی در مناطق ساحلی	۸۵
جدول ۲-۱۱: ارزیابی اثرات زیست محیطی و مطالعه اثرات زیست محیطی در مناطق مردابی و دریاچه ها	۸۶
جدول ۳-۱: متغیرهای پرسش شده از گردشگران و شماره سوالات مربوط به آنها	۹۸
جدول ۳-۲: متغیرهای پرسش شده از مردم محلی و شماره سوالات مربوط به آنها	۹۹
جدول ۴-۱: توزیع فراوانی مربوط به تعداد اعضای گروه بازدید کننده از منطقه	۱۰۸
جدول ۴-۲: توزیع فراوانی مربوط به تعداد دیدار پاسخ دهندگان از میانکاله	۱۰۹
جدول ۴-۳: توزیع فراوانی مربوط به گروه سنی پاسخ دهندگان	۱۱۰

- جدول ۴-۴ : توزیع فراوانی مربوط به جنسیت پاسخ دهندگان ۱۱۱
- جدول ۴-۵ : توزیع فراوانی مربوط به وضعیت تاهل پاسخ دهندگان ۱۱۲
- جدول ۴-۶ : توزیع فراوانی مربوط به سطح تحصیلات پاسخ دهندگان ۱۱۳
- جدول ۴-۷ : توزیع فراوانی مربوط به محل سکونت پاسخ دهندگان ۱۱۴
- جدول ۴-۸ : نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه ای در خصوص رضایت گردشگران از وضعیت کنونی میانکاله ۱۱۶
- جدول ۴-۹ : نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه ای در خصوص اثربخشی مدیریت پارک میانکاله ۱۱۶
- جدول ۴-۱۰ : نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه ای در زمینه بررسی نگرش گردشگران در خصوص حفاظت از محیط زیست ۱۱۷
- جدول ۴-۱۱ : توزیع فراوانی جنسیت پاسخ دهندگان (مردم محلی) ۱۱۸
- جدول ۴-۱۲ : توزیع فراوانی مربوط به گروه سنی پاسخ دهندگان (مردم محلی) ۱۱۹
- جدول ۴-۱۳ : توزیع فراوانی مربوط به مدت سکونت پاسخ دهندگان در محل ۱۲۰
- جدول ۴-۱۴ : توزیع فراوانی مربوط به توزیع جغرافیایی ساکنین محلی ۱۲۱
- جدول ۴-۱۵ : توزیع فراوانی مربوط به دیدار مردم محلی از میانکاله ۱۲۲
- جدول ۴-۱۶ : توزیع فراوانی مربوط به تعداد دفعات دیدار مردم محلی از میانکاله به عنوان گردشگر ۱۲۳
- جدول ۴-۱۷ : توزیع فراوانی مربوط به اشتغال پاسخ دهندگان در میانکاله ۱۲۴
- جدول ۴-۱۸ : توزیع فراوانی مربوط به اشتغال اعضای خانواده در میانکاله ۱۲۵
- جدول ۴-۱۹ : توزیع فراوانی مربوط به برگزاری جلسه رسمی میان مردم محلی و مدیران میانکاله ۱۲۶
- جدول ۴-۲۰ : نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه ای درباره نگرش مردم محلی در خصوص ضرورت حفاظت از محیط زیست ۱۲۸
- جدول ۴-۲۱ : نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه ای درباره احساس تعلق محلی ها به میانکاله ۱۲۹

- جدول ۴-۲۲ : نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه ای در خصوص تاثیر گردشگران در کسب درآمد مردم محلی ۱۳۰
- جدول ۴-۲۳ : نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه ای در خصوص تاثیر میانکاله بر سطح زندگی مردم محلی ۱۳۱
- جدول ۴-۲۴ : نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه ای در خصوص مشارکت مردم محلی در تصمیم گیریهای مربوط به پارک ۱۳۲
- جدول ۴-۲۵ : جمع بندی فرضیه های بررسی شده در زمینه نظرات گردشگران و مردم محلی ۱۳۳
- جدول ۵-۱ : محتوی تجزیه تحلیل شغل ۱۵۰
- جدول ۵-۲ : فرایند تجزیه تحلیل شغل ۱۵۱

چکیده

بخش قابل توجهی از طبیعت گردی در مناطق تحت حفاظت از جمله پناهگاه های حیات وحش و پارک های ملی صورت می گیرد. تقاضای رو به افزایش برای این شکل از گردشگری و رویه های حاکم بر بازار گردشگری مدیریت گردشگری در پناهگاه های حیات وحش و پارک های ملی را با چالش های جدی از جمله مدیریت اثرات گردشگری در آنها مواجه نموده است. لذا، نیاز به برنامه های مدیریتی که بتواند میان حفاظت زیست محیطی، توسعه گردشگری و منافع مالی تعادل ایجاد نماید و جوامع را به مشارکت در فعالیت های گردشگری و حفاظت از محیط زیست تشویق نماید کاملاً ضروری به نظر می رسد.

مطالعه حاضر نشان داد که مناطق تحت حفاظت سازمان حفاظت از محیط زیست ایران و به ویژه پناهگاه حیات وحش میانکاله فاقد مدیریت اثربخش می باشند. الگوی مدیریتی میانکاله منطبق بر الگوی کلاسیک مدیریت مناطق حفاظت شده می باشد و به منظور حرکت به سوی استفاده از الگوی مدرن مدیریت این مناطق لازم است از چارچوب مدیریت هم پیوند پیروی نماییم. چارچوب مدیریت هم پیوند گردشگری پیشنهادی در این تحقیق می تواند ما را به این هدف برساند.

۱-۱ مقدمه

امروزه بیش از ۵۰ درصد از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند و رقم متناظر آن در ایران ۶۸/۴ درصد می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶). گذار از الگوی معیشت روستایی و زندگی در دامان طبیعت به الگوی معیشت شهری و صنعتی منجر به جدایی و فاصله گرفتن انسان از طبیعت گردیده است. زندگی شهرنشینی با ویژگی‌هایی از قبیل زندگی در محیط مصنوع، استرس فراوان، آلودگی‌های گوناگون و کم‌ تحرکی جسمی باعث شده است که تفریح و گذران اوقات فراغت به یکی از نیازهای اساسی شهروندان تبدیل شود (ضیائی، ۱۳۸۳).

گردشگری نیز به عنوان یکی از اشکال گذران اوقات فراغت از این تحولات تاثیر پذیرفته است و در نتیجه گردشگری مبتنی بر طبیعت^۱ در میان انواع مختلف گردشگری از اهمیت قابل توجهی برخوردار گردیده است. تقاضای روز افزون برای گردشگری مبتنی بر طبیعت، از جمله طبیعت گردی^۲، بازدید از مناطق حفاظت شده^۳، پارک‌های ملی^۴ و طبیعی و گردشگری روستایی^۵، تنوعی در محصولات و مقاصد گردشگری به وجود آورده است (Mason, 2003).

بخش قابل توجهی از طبیعت گردی در مناطق تحت حفاظت از جمله پناهگاه‌های حیات وحش و پارک‌های ملی صورت می‌گیرد. تقاضای رو به افزایش برای این شکل از گردشگری و رویه‌های حاکم بر بازار گردشگری مدیریت گردشگری در پناهگاه‌های حیات وحش و پارک‌های ملی را با چالش‌های جدی از جمله مدیریت اثرات گردشگری در آنها مواجه نموده است.

گردشگری به مانند هر فعالیت دیگری نیاز به فضا و مکان برای محقق شدن دارد. فعالیت گردشگری دارای اثرات متقابل و دو سویه‌ای میان محیط و گردشگری می‌باشد. از یک سو این قابلیت‌ها و

^۱ - Nature based tourism

^۲ - Ecotourism

^۳ - Protected areas

^۴ - National parks

^۵ - Rural tourism

توانمندی‌های محیط است که فعالیت‌های گردشگری ویژه‌ای را به گردشگران و برنامه‌ریزان دیکته می‌نماید و از سوی دیگر فعالیت‌های گردشگری اثرات خاص خود را در محیط بر جای می‌گذارند.

نیاز به برنامه‌های مدیریتی که بتواند میان حفاظت زیست‌محیطی، توسعه گردشگری و منافع مالی تعادل ایجاد نماید و جوامع را به مشارکت در فعالیت‌های گردشگری و حفاظت از محیط زیست تشویق نماید کاملاً ضروری به نظر می‌رسد (Hodgkins, 2001). اما، امروزه نگرانی‌های روزافزونی در زمینه مدیریت ضعیف مناطق حفاظت‌شده وجود دارد (Dudley et al., 1999). دولت‌ها، آژانس‌های مدیریتی و سازمان‌های طرفدار حفاظت از محیط زیست تلاش‌هایی را در این زمینه آغاز نموده‌اند که چگونه می‌توان اثربخشی مناطق حفاظت‌شده را ارزیابی نمود (Hockings & Philips, 2003). در این راستا مناطق حفاظت‌شده در برگیرنده بخش مهمی از راهبردهای هر کشور در جهت حفاظت و استفاده پایدار از تنوع زیستی و چشم‌اندازها می‌باشند. اگرچه این مناطق به میزان قابل توجهی در اهداف و اثربخشی مدیریتی با یکدیگر تفاوت دارند، بیانگر شواهد محکمی از تعهد یک ملت به حفاظت از محیط زیست و توسعه پایدار هستند (Harrison, 2002).

مناطق موجود در شبکه مناطق حفاظت‌شده کشورهای مختلف از نظر ابعاد، شکل، مفهوم، ساختار و کارکرد از یکدیگر متفاوت هستند. دسته‌بندی کلی مناطق حفاظت‌شده عبارتند از: پارک‌های ملی، مناطق حیات وحش^۶، ذخیره‌گاه‌های طبیعی^۷، پارک‌های دریایی^۸ و مکان‌ها یا چشم‌اندازهای فرهنگی^۹ که با اهداف گوناگون مدیریت می‌شوند (پیوست ۱ را ببینید). این تقسیم‌بندی در ایران توسط سازمان حفاظت محیط زیست در قالب چهار گروه شامل مناطق حفاظت‌شده، پارک‌های ملی، پناهگاه‌های حیات وحش و آثار طبیعی ملی انجام گرفته است (نقشه ۱).

⁶ - wilderness areas

⁷ - nature reserves

⁸ - marine parks

⁹ - cultural landscapes

امروزه مناطق حفاظت شده در جوامع مختلف و همچنین ایران، به کانونی برای کاستن بیگانگی انسان با طبیعت و ارتقای کیفیت زندگی تبدیل شده اند.

۱-۲ بیان مساله

مناطق حفاظت شده در اغلب نقاط دنیا به واسطه فقدان برنامه های مدیریت هم پیوند^{۱۰} که منجر به اثر بخشی مدیریت می شوند، تحت فشارهای شدید و در حال نابود شدن هستند (Hochings & Philips, 2003). نبود یک برنامه مدیریت گردشگری خطر توسعه ناپایدار را بدنبال دارد که می تواند منجر به آسیب رساندن به محیط زیست و جذابیت های پارک برای گردشگران شود و در نتیجه به میزان زیادی مزیت های پارک را در نزد بازارهای گردشگری مبتنی بر طبیعت از بین می برد.

در ایران نیز بیش از ۵۰ سال از سابقه حفاظت مناطق طبیعی می گذرد. مطالعات انجام گرفته بر روی مناطق تحت حفاظت ایران نشان می دهد که این مناطق کمتر از مدیریتی سزاوار موقعیت، شایستگی ها و عناوین خود برخوردار بوده اند و در تمام این سال ها تنها به کارهای حمایتی پر نوسانی پرداخته شده است (مجنونیان و دیگران، ۱۳۷۸). یکی از مناطق واجد اهمیت و تحت حفاظت سازمان حفاظت محیط زیست شبه جزیره میانکاله است. این شبه جزیره در بخش جنوب شرقی دریای خزر با وسعت ۹۷۲۰۰ هکتار در تاریخ ۱۳۴۸/۸/۱۲ به عنوان " منطقه ی حفاظت شده " تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست در آمد. در تاریخ ۱۳۵۳/۵/۲۱ به دلیل دارا بودن ویژگی هایی چون جذب گونه های نادر و در معرض خطر انقراض پرندگان آبزی مهاجر و جاذبه های طبیعی خاص به " پناهگاه حیات وحش " ارتقاء یافت. شبه جزیره ی میانکاله، خلیج گرگان و آب بندان لپوی زاغمرز در همین سال به عنوان تالاب های بین المللی کنوانسیون رامسر با وسعت ۱۰۰۰۰۰ هکتار به ثبت

¹⁰ - Integrated management

رسیدند. پناهگاه حیات وحش میانکاله با وسعت ۶۸۸۰۰ هکتار در سال ۱۳۵۵ از سوی یونسکو اعتبار نامه ی شبکه ی " ذخیره گاه های زیستکره " جهان را دریافت کرد. پناهگاه حیات وحش میانکاله با وجود ویژگی های منحصر بفرد خود هرگز از طریق سند طرح مدیریت هدایت نشده است. فقدان طرح مدیریت در این منطقه باعث شده است که اداره و فعالیت های آن مبنای صحیحی نداشته باشد و دامنه پیامدهای آن نیز همچنان ناشناخته باقی بماند. مهمتر اینکه در سالیان اخیر بخشی از این منطقه جهت احداث پنج دهکده گردشگری به سازمان مناطق گردشگری واگذار گردیده است که فعالیت های انجام گرفته در چارچوب این پروژه اثرات منفی فراوانی را در محیط برجای گذارده است.

لذا، باتوجه به اینکه پناهگاه حیات وحش میانکاله فاقد یک برنامه مدیریت هم پیوند گردشگری است که بر اساس داده های علمی و به منظور راهنمایی و ایجاد تعادل میان ارایه خدمات گردشگری و اهداف حفاظت از محیط زیست تهیه شده باشد محقق مسئله این تحقیق را شناسایی چارچوب مناسب مدیریت هم پیوند گردشگری در پناهگاه حیات وحش میانکاله انتخاب نموده است. بدین وسیله ضمن پاسخ گویی به نیازهای گردشگران راهکارهایی را جهت حصول به اهداف حفاظت از محیط زیست نیز ارایه می نماییم.

۳-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق

میان مناطق حفاظت شده و گردشگری رابطه متقابلی وجود دارد و این دو برای ادامه حیات نیازمند یکدیگرند. اگر چه این ارتباط، ارتباطی پیچیده و گاهی اوقات خصمانه است، گردشگری همواره مولفه ای حیاتی است که در صورت اعمال مدیریتی هم پیوند می تواند به عنوان ابزاری کارآمد در راستای حفظ، توسعه و تنوع بخشیدن به مناطق حفاظت شده بکار گرفته شود.

تقاضای روز افزون برای گردشگری مبتنی بر طبیعت، برنامه ریزی و تجهیز مناطق حفاظت شده و مدیریت منابع طبیعی آنها در کلاس های حفاظتی بلکه در تمامی طبیعت و در دراز مدت،

اجتناب ناپذیر ساخته است. گردشگری در مناطق حفاظت شده باید با احتیاط و دقت فراوان برنامه ریزی شده و فاقد هرگونه اثرات غیر قابل برگشت و اخلال انگیز در منطقه (از نظر سیمای طبیعی و حیات گیاهی و جانوری) باشد. هر گونه فعالیتی در منطقه باید منطبق با ظرفیت تحمل پارک طرح ریزی و تحت کنترل باشد.

متأسفانه برنامه های مدیریتی موجود بیشتر بر حفاظت از تنوع زیستی تأکید دارند و سایر الزامات و اجزای مدیریت هم پیوند مناطق حفاظت شده مانند: گردشگری، منابع مالی، برنامه ریزی منابع انسانی و بازاریابی را مورد توجه قرار نمی دهند. مدیران مناطق حفاظت شده و سازمان های حافظ محیط زیست به اندازه کافی توانمند و یا دارای تجربه لازم نیستند که بتوانند گردشگری را به گونه ای حرفه ای مدیریت نمایند (Stradas, 2002).

امروزه بسیاری معتقدند که جهت بهبود اثربخشی مدیریت مناطق حفاظت شده باید تلاشهای بیشتری صورت پذیرد (Hochings & Philips, 2003). بدیهی است زمانی که گردشگری بخشی از فعالیت های مدیریت است، راهبردها و چارچوب های مدیریتی باید به گونه ای وضع شوند که اطمینان حاصل نماییم فعالیت های گردشگری، ارزش های طبیعی و اجتماعی- فرهنگی مربوط به مناطق حفاظت شده را حفظ و پشتیبانی می نمایند (Eagles et al., 2002).

در طی تمام ۳۸ سال گذشته که منطقه میانکاله تحت حفاظت زیست محیطی قرار گرفته است تمامی فعالیت های انجام گرفته صرفاً در زمینه حفاظت از محیط زیست بوده است و هیچگونه برنامه مشخصی جهت توسعه گردشگری در این منطقه تهیه نشده است. حفاظت از محیط زیست و گردشگری به عنوان فعالیت هایی متعارض نگریسته شده و اهداف آنها نیز کاملاً در تضاد با یکدیگر انگاشته شده اند. از آنجاییکه اینگونه فرض می شود که گردشگری به عنوان تهدیدی برای حیات وحش به حساب می آید، رویکرد مدیران نسبت به مدیریت گردشگری این است که نباید به